

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ahsenü'l-Kasasa Şarih Bakışı: Hâcibî'nin Yûsuf u Zelihâ Şerhi*

Deva ÖZDER*

Özet

Kur'an-ı Kerim'in daha doğru anlaşılmasını sağlamak için farklı usullerle yorumlanması neticesinde ortaya çıkan şerh kavramı zamanla dinî-tasavvufî, ilmî ve edebî metinleri açıklamak ve anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla ortaya konan eserleri ifade eden bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Klasik Türk edebiyatı bünyesinde de bu amaç doğrultusunda Arapça, Farsça, Türkçe pek çok şerh kaleme alınmıştır. Bu eserler, şerh edilen metnin kapsamına, şarihin tahsil durumuna ve bilgi birikimine göre farklılık gösterse de, Klasik Türk edebiyatı metin şerhi araştırmaları ve Osmanlı kültürü üzerine yapılan çalışmalar için büyük bir ehemmiyet taşımaktadır. Hâcibî'nin Şerh-i Yûsuf u Zelihâsı da bahsi geçen çalışma alanlarına ışık tutacak nitelikte bir eserdir.

Çalışmanın giriş bölümünde şerh kavramının ortaya çıkışı, edebiyatımızdaki klasik şerh anlayışı ve ahsenü'l-kasas hakkında bilgi verildi. Daha sonra şarihin hayatı anlatıldı ve eseri Şerh-i Yûsuf u Zelihâ değerlendirildi. Bu değerlendirmede önce eserin nüshaları ve imla hususiyetleri hakkında bilgi verildi. Akabinde ise şarihin şerh tekniğine ve eserin muhteva özelliklerine dair değerlendirmeler yapıldı. Çalışma sonuç bölümüyle tamamlandı.

Anahtar Kelimeler: Şerh, şarih, ahsenü'l-kasas, Şerh-i Yûsuf u Zelihâ.

Commentator's View to the Best of Stories: Şerh-i Yûsuf u Zelihâ by Hâcibî

Abstract

The concept of commentaries' commentary which emerged as a result of interpreting Koran with different approaches to make Koran to be understood in a more accurate way has started to be used in order to clarify religious-sufic, scientific and literary texts and to enable them to be understood easily. Within the framework of Classical Turkish Literature, several commentaries were written in Arabic, Persian and Turkish in accordance with this purpose. Although these works differ according to the scope of text commentated, the education level and background of commentator, it is of great significance for the studies on text commentary in Classical Turkish Literature and Ottoman culture. Therefore, Şerh-i Yûsuf u Zelihâ written by Hâcibî is a great work to shed light on the mentioned fields of study.

In the introductory part of the study, some information was given about the emergence of the concept of commentar, the understanding of commentary in our literature and the best of stories. Then, the writer's life was mentioned and his work Şerh-i Yûsuf u Zelihâ was analyzed. In this analysis, firstly information about the copies of the work and the features of spelling was given. Later, the commentary technique of the commentator and the features of contents of the work were evaluated. The study was completed with the conclusion section.

Key words: Commentary, commentator, the best of stories, Şerh-i Yûsuf u Zelihâ

* Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, dvgunes@gmail.com.

GİRİŞ

Arapça bir kelime olan şerh sözcüğü çeşitli lügatlerde “keşfetmek, beyan etmek, kapalı şeyi açıklamak” (Kırkkılıç vd. 2009: 927), “gizli ve şüpheli olan nesneyi açıp meydana koyarak aşikâr kılmak, dilim dilim kesmek” (Redhouse 2009: 458), “genişletme, bast etme, yayma, (eti) kesme, (kayı) açma, arz etme, izah, beyan, tevsi, tafsil, tevîl” (Hayber 2004: 690), “açma, ayırma, bir anlatım veya kitabı açıklama, yorumlama, bir şeyi açıklamak amacıyla yazılmış kitap, açık ve ayrıntılı anlatma” (Türk Dil Kurumu 2011: 2217) şeklinde tanımlanmaktadır. Şerh sözcüğü edebî bir terim olarak ise “izah için söylenen sözler ve bu yolda yazılan kitap” (Muallim Nâci 2006: 497), “bir edebî eseri, bir risaleyi veya bir kitabı kelime kelime açıp izah ederek içerdiği bütün dil, anlam, sanat ve estetik özellikleri ile o eserin anlaşılmasını sağlamanın özlü bir ifadesi” (Nurdoğan 1999: 422), “bir ilim dalında ün kazanmış eser üzerinde kaleme alınan, bu eserlerdeki kapalı ifadelerin açıklandığı, eksik bırakılan hususların tamamlandığı, hatalara işaret edildiği eser” (Şensoy 2010: 555) anlamına gelmektedir.

Metinleri anlama, tanıtma ve yorumlama çalışmalarının kökeni İslamiyet'in ilk devirlerine kadar uzanmaktadır. Dört halife döneminde Kur'an-ı Kerim'in bir araya getirilip çoğaltılması ve hızlı bir şekilde yayılması onun doğru bir şekilde okunup yorumlanması ihtiyacını doğurmuş, neticesinde ise “tefsir” adı verilen Kur'an ilmi ortaya çıkmıştır. Önceleri her türlü metin “tefsir” adı altında açıklanmaktayken, zamanla bu ilim dalının sınırları belirlenmiş ve tefsir sadece “Kur'an-ı Kerim'i veya felsefî ve hukukî metinleri yorumlamak, açıklamak” manasında kullanılmaya başlanmıştır. Şerh kavramının ortaya çıkışı da tefsir sözcüğünün, yalnızca Kur'an-ı Kerim'i açıklamak için ortaya çıkan ilim dalına ad olarak kullanılmasının yaygınlaştığı zamanlara tekabül etmektedir (Yılmaz 2012: 11–12).

Eskilerin şerh-i mütûn yani metinler şerhi dedikleri edebî metinleri açıklama ve böylelikle metnin anlaşılmasını kolaylaştırma çalışmaları divan edebiyatının ilk dönemlerinden başlayarak günümüze kadar gelmiştir. Eski edebiyatımızda metin şerh edilirken konunun niteliğine göre, Kur'an, tefsir, hadis, tasavvuf gibi dinî bilimler, mitoloji, peygamber kıssaları, tarihî ve efsanevi kişilerle, din, tarikat ve tasavvuf büyüklerinin menkıbeleri, çağın gelenek ve görenekleriyle inançları göz önünde tutularak şerhler yapılmıştır (Mengi 2000: 73–74). Osmanlı coğrafyasında Arapça ve Farsça da Türkçe ile birlikte yaygın bir biçimde kullanıldığı için bu alanda kaleme alınmış eserler çok dillidir ve Arapça-Farsça edebî eserlere yazılmış olan Türkçe şerhler, şerh literatürünün önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Şerhlerde, Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin sözlük anlamları, gramer özellikleri, metindeki diğer kelimelerle olan ilişkileri ve metne kazandırdıkları yeni manalar üzerinde durulur. Şarihler başta ayet ve hadisler olmak üzere manzum-mensur örneklerle destekledikleri ifadelerini atasözleri ve hikâyelerle daha akıcı hale getirirler. Türkçe şerhlerde Arapça şerhlerde olduğu gibi kalıplaşmış sözlere benzer bir ifade sistemi kurulduğu görülmektedir. Okuyucuya hitaplarda şerh bölümleri arasındaki geçişlerde, alıntı ve göndermelerde çoğunlukla bu kalıp ifadelerden yararlanılır. Hacimli şerhlerde rastlanan metin içi göndermeler ve bazı şerhlerde görülen nüsha-rivayet tenkitleri de geleneksel şerh metodunun önemli örneklerindedir (Ceylan 2010: 565–566).

Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında Leyla ile Mecnun, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre gibi teması aşk üzerine kurulu eserlerden biri de Tevrat ile Kur'an'da birtakım farklılıklarla karşımıza çıkan Yûsuf ile Zelîhâ hikâyesidir (Settârî 2014: 7). Bu hikâye bilhassa Klasik Türk edebiyatında en çok işlenen mesnevî konularından olmuştur. En eski dinî hikâyelerden biri olan Yûsuf ile Zelîhâ, kaynağını her ne kadar Tevrat'tan alsada da Arap ve Fars şairleri gibi Türk şairleri de mesnevilerini oluştururken büyük ölçüde Kur'an-ı Kerim'de geçen ve “ahsenü'l-kasas” olarak adlandırılan Yûsuf kıssasından istifade etmişlerdir. Yûsuf suresinin üçüncü ayetinde geçen ahsenü'l-kasas terkibi “kıssaların en güzeli” manasını ifade etmektedir. Bu kıssaya “ahsenü'l-kasas” denmesiyle ilgili âlimler farklı görüşler beyan etmişlerdir. Bazı âlimlere göre “en güzel” ifadesi Hz. Yûsuf'un kendisinin ve pek çok ibret ve hikmet ihtiva eden hikâyesinin güzelliğini ima etmekle birlikte suredeki ilahî vahiy üslubundaki güzelliğe de işaret etmektedir. Aynı zamanda bu sure Hz. Muhammed'in ebedî güzelliğine delalettir ve onun elçiliğini doğrulayan açık delillerden birini teşkil etmektedir. Bazı âlimlere göre ise bu tabirdeki “en güzel” ifadesi “çok ilgi çekici” manasındadır (Kırca 1989: 178; Seratlı 2006: 7).

Klasik Türk edebiyatında mesnevi türünün yaygınlaşmasıyla birlikte “ahsenü'l-kasas”ı yani Yûsuf ile Zelîhâ'nın aşkını konu edinen pek çok hikâye kaleme alınmıştır. Özellikle XV. yüzyıldan sonra Yûsuf u Zelîhâ mesnevilerinin sayısında azımsanmayacak bir artış görülmektedir ki bu artışta Fars şiirinin son büyük ustası kabul edilen Molla Câmî'nin aynı adı taşıyan mesnevisinin tesiri büyüktür. Klasik Türk şiiri üzerinde yoğun bir tesir uyandıran bu eser Karamanlı Kâmî Mehmed (XVI. yy), Köprülüzâde Esad Paşa (XVIII. yy), Mehmed İzzet Paşa ve Refet (XIX. yy) tarafından tercüme edilmiş (Levend 1967: 99; Türkdoğan 2008: 70; Şanlı 2010: 1335; Demir 2006: 28), Hamdullah Hamdi ve Gubârî'nin Yûsuf u Zelîhâ mesnevileri ise Câmî'nin eserine nazire olarak yazılmıştır (Kartal 2003: 139; Aktaş 2006: 12). Ayrıca Telli Mehmed b. İbrahim Vehbî (XVII. yy) tarafından dibace kısmının şerh

edildiği bu eserin tamamına yapılan iki şerh bulunmaktadır (Yazar 2011: 302). Bu şerhlerden birinin şarihi belli değilken (XVII.yy) diğeri Hacı Salih-zâde Halil Hâcibî'dir (Şanlı 2010: 1335-1336). Hâcibî gerek Yûsuf u Zelihâ kıssasının hikâyelerin en güzeli olması, gerekse de Molla Câmî gibi büyük bir üstadın en beğenilen, Türk şairleri üzerinde en çok etki uyandıran mesnevisi olması hasebiyle eseri şerh etmiştir. Eserde her ne kadar bazı beyitlerin motamot çevirisinin verildiği görülse de eserin geneline baktığımızda beyitlerin çevirisiyle birlikte yorumunun da yapılması, kelimelerin çeşitli kaynaklardan yararlanılarak değişik manalarına değinilmesi, atasözü, deyimler ve çeşitli iktibaslarla eserin zenginleştirilmesi gibi pek çok cihet eserin tercüme değil şerh niteliği taşıdığını ve Hâcibî'nin de mütercim değil şarih olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmamızda 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başında yaşamış olan divan edebiyatı şairi Hâcibî'nin, İran edebiyatının son mümessili kabul edilen Mevlânâ Abdurrahman Nuriddin Câmî'nin Klasik Türk edebiyatında pek çok mesneviyi doğrudan veyahut dolaylı olarak etkileyen *Yûsuf u Zelihâ* mesnevisine yaptığı şerh genel hatlarıyla değerlendirilecektir.

1. HÂCİBÎ (öl. 1824 / H 1240)

Kaynaklarda Kars doğumlu olduğu belirtilen şairin doğum tarihi ile ilgili net bir ifade bulunmamaktadır; ancak 1824 (H 1240) yılında ve 63 yaşında öldüğü bilgisinden yola çıkarak şairin doğum tarihinin 1761 olduğunu söylemek mümkündür. Asıl adı Halîl olan şairin babası Hacı Salih Efendidir. (Kurnaz vd. 2001: 172) Hâcibî'nin bilgili, faziletli ve âlim bir şair olduğu "Bağçe-i Safâ-Endûz"da geçen "fenn-i ferâ'izde sâhib-i resâ'il ve her hünerde nâşir-i fezâ'il ü fevâzil şâ'ir-i 'âlim." sözlerinden anlaşılmaktadır. Hâcibî, Molla Câmî'nin Fars şiirinin meşhur kaside üstadı Hâkânî'nin (ö. 1198) Mir'âtü's-sefâ adlı kasidesine nazire olarak yazdığı meşhur Cilâü'r-rûh kasidesine, yine Molla Câmî'nin Yûsuf u Zelihâ mesnevisine, Lâmi'î Çelebinin manzum sözlüğüne şerhler yazmış; Mehdî Mehmed Hân'ın Dürre-i Nâdire'sini ve Nâdir Şâh ahvalini mübeyyin Cihân-nümâ'yı Türkçe'ye tercüme etmiştir (Oğraş 2001: 102).

Eserin genel hatlarıyla değerlendirilmesi Şerh-i Yûsuf u Zelihâ nüshaları ve nüshaların imlası, şarihin şerh tekniğine dair hususlar ve şerhin muhtevasına dair hususlar olmak üzere üç ana başlık altında verilmiştir.

2. ŞERH-İ YÛSUF U ZELİHÂ NÜSHALARI ve NÜSHALARIN İMLA HUSUSİYETLERİ

Klasik Fars şiirinin son büyük üstadı kabul edilen, manzum ve mensur eserleri Türk edebiyatı şairleri arasında gerek kendi dönemi içerisinde gerekse de daha sonraki dönemlerde büyük bir tesir uyandıran Molla Câmî'nin yedi büyük mesnevisini topladığı Heft Evreng'inin beşinci tahtını oluşturan Yûsuf u Zelihâ mesnevisinin XIX. yüzyıl şairlerinden Halil Hacıbî tarafından şerhi yapılmıştır.

2.1. Eserin Nüshaları

Hâcibî'nin *Yûsuf u Zelihâ* şerhinin el yazması kütüphanelerinde iki nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalardan biri Tek-Esin Vakfı Dr. Emel Esin Kütüphanesi 596 numarada kayıtlıdır. 205X152, 160X90 ebatlarında, 21 satır, 162 varak olan nüsha, sırtı ve kenarları açık kahverengi meşinden, çeharkuşe ebru, miklebli bir cilt içerisinde. Nesih yazı türüyle yazılan bu nüsha son kısımdan noksandır. Bu noksanlık sayfa eksikliğinden değil müstensihlin herhangi bir sebepten ötürü eseri tamamlayamamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu nüshada diğerinden farklı olarak eserin Erzurum valisi Abdurrahman Paşa'ya¹ takdim edildiği bilgisine rastlanmaktadır.

Eserin diğer nüshası ise Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kitaplığı 2829 numarada bulunmaktadır. 243X139, 177X79 ebatlarında, 25 satır, 179 varaktır ve nesih yazı türüyle yazılmıştır.

Her iki nüshada da müstensihlerin adına rastlanmadığı gibi eserin telif ve nüshaların istinsah tarihine dair herhangi bir tarihsel veri de bulunmamaktadır; ancak eserin müellifi olan Hâcibî'nin 1824 yılında vefat ettiği göz önünde bulundurulduğunda eserin 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başlarında yazılmış olduğu tahmin edilmektedir.

¹ 1750 Erzurum doğumludur. Şeyhler Medresesi'nin kurucusu olan Şeyh Mustafa Efendi'nin oğlu, Pir Muhammed'in torunlarından. Yirmi bir yaşında Erzurum müftüsü olmuştur. 21 sene müftülük yaptıktan sonra 1801 yılında Erzurum valisi olarak atanmıştır. Daha sonra Karahisar ve Van valiliğinde de bulunan Abdurrahman Paşa son olarak Ankara valiliğine getirilmiş ve 1820 yılında Ankara'da vefat etmiştir. Oğlu dönemin Kars mutasarrıfı Emin Fehim Paşa'dır (Aktan vd. 1996: 368; Fidan 2005: 144).

Çalışmamızda yapılan örneklendirmeler ana nüsha olarak belirlediğimiz Emel Esin Kütüphanesinde bulunan nüsha üzerinden yapılmıştır. Ana nüshanın tespitinde, her iki nüshada da telif ve istinsah tarihi bulunmadığı için “kapsam” belirleyici olmuştur. Emel Esin Kütüphanesinde bulunan nüsha (E nüshası) her ne kadar eksik olsa da, Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan nüshaya (S nüshası) göre daha kapsamlı olması sebebiyle ana nüsha olarak belirlenmiştir. E nüshasının bittiği kısımdan itibaren örneklendirmeler S nüshası üzerinden yapılmıştır.

Ör: بهر دانه رسد تیغش بر سر Be-her dâne resed tîğes-i ber-ser: Her dânesiyçün bir kılıç başı üstüne irişür. Nitekim buğday ve arpa sünbülesi üzerinde bir kılıç olur yâhüd murâd göm tahtesi dişleriyle sünbüle okunup hâbbeler dâne dâne döğölmekdir. Hâşılı sünbüle yüz göñüllü oldığıyçün başı üzerine yüz belâ irişür. (E 9b)

Ör: بهر دانه رسد تیغش بر سر Be-her dâne resed tîğes-i ber-ser: Her dânesiyçün bir kılıç başı üstüne irişür. (S 6b)

Ör: ز حرفش دست دلرا كوته انگشت Zi-ħarfeş dest-i dil-râ küteh engüş: Anın ħarfinden göñül eliniñ barmağı kışadır, ya'nî kulağ ol ħarfi işitmekden ve göñül fehm eylemekden 'âcizlerdir. (E 17b)

Ör: ز حرفش دست دلرا كوته انگشت Zi-ħarfeş dest-i dil-râ küteh engüş: Anın ħarfinden göñül eliniñ barmağı kışadır. (S 12b)

2.2. Nüshaların İmla Hususiyetleri

Telif ve istinsah tarihi her ne kadar net olarak bilinmese de şarihin ölüm yılından 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başlarında yazıldığı tahmin edilen bu eserin metnindeki karışık imla özellikleri, kalın ve ince seslerde tam bir imla birliğinin olmaması eserin geçiş dönemine ait olmasıyla açıklanabilir. Metinde kelimelerin ve eklerin yazımı esnasında ünlü-ünsüz harflerin imlasında nüshalar arasındaki farklılıkların yanı sıra nüshaların kendi içinde de tam bir tutarlılık gösterdiği söylenemez. Aynı kelime ve eklerin bazen nüsha içinde bazen de nüshalar arasında farklı imlalarına rastlamak mümkündür. *Şerh-i Yûsuf u Zelîhâ* metnindeki imla farklılıkları her ne kadar tutarsızlık gibi görünse de 18–19. yüzyıl Türk yazı dilinin tarihi gelişimini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Ör: پشه لی pîşeli (E 2b) / پشه لی pîşeli (S 1b)

Ör: يوجه لى yüceliğ (E 8b, S 6a), رعالك ra'nâlık (E 78a/ S 57a)

Ör: اليجى يوز alıcıyuz (E 85a/ S 61b), ياتوجى yatucı (E 112b/ S 80b)

Ör: اخسقدر aħsağdır (E 17b/ S 12b), اغسقدر ağsağdır (E 48b/ S 34b) / اقسق aqsağ (S 152b)

Ör: بولت bulut (E 23b/ S 16b) / بولطك buluñ (E 23b) / بولودك buluduñ (S 16b) / بولطندن buluñından (E 103b/ S 74b)

Ör: قانعى kangı (E 55b/ S 40a) / قانقى در / kangıdır (E 55b/ S 40a)

3. HÂCİBÎ'NİN ŞERH TEKNİĞİNE DAİR HUSUSLAR

Edebiyatımızda mühim bir yere sahip olan metin şerhi geleneğinde, anlaşılmasında zorluk bulunan edebî eserlerin türlü yönlerden izahının yapılarak daha kolay anlaşılır hale getirilmesi esas alınmıştır. Geleneksel şerh anlayışına uygun olarak edebî bir metnin şerhini yapacak olan şarih, metnin doğru bir biçimde Türkçe çevirisini yapar, söz varlığını değişik açılardan değerlendirir; kendi entelektüel kapasitesine, ilmî ve kültürel seviyesine, bilgi birikimine göre metni ana hatlarıyla ortaya koyar. Bu bağlamda *Şerh-i Yûsuf u Zelîhâ* şarihi Hâcibî'nin dönemin geleneksel şerh anlayışına uygun bir metin şerhi yaptığı ve kendi bilgi birikimini esere yansıttığı görülmektedir.

Hâcibî'nin şerh metodunu ana hatlarıyla şu şekilde sıralayabiliriz:

1) Şarih, Yûsuf u Zelîhâ mesnevisinin hiçbir beytini atlamadan metnin tamamını şerh metnine dâhil etmiştir. Şerhi yaparken metni beyitler halinde değil mısra mısra ele almıştır.

2) İlk olarak mısraın Türkçe tercümesini yapan şarih, uygun gördüğü kısımlarda kelime ve ekleri gramer açısından tahlil etmiş, cümle ve kelimelerin türleri hakkında bilgi vermiştir.

3) Mısraın Türkçe tercümesini yapan şarih, mısraı daha açıklayıcı hale getirmek istediğinde “ya'nî” kelimesiyle bağlantı kurup çeviriyi açıklamaya devam etmiştir.

4) Kelimelerin lügat anlamlarını veren şarih bazı durumlarda Türkçe ve Arapça karşılıklarını da yazmış, bazen de “bunda murâd” gibi yapılarla kelimenin mecazi ve yan anlamlı kullanımlarını da vermiştir.

5) Şarih, mısraın çevirisini yaptıktan sonra uygun gördüğü yerlerde edebî sanatlara değinmiş, edebî terimlerle ilgili bilgiler vermiş, duruma uygun Arapça, Farsça ve Türkçe manzum parçalarla şerhini zenginleştirmiştir.

Hâcibî'nin metin şerhinde ayrıntı sayılabilecek hususlar belirlenerek örnekleriyle birlikte şu şekilde verilebilir:

1) Şarih "Yûsuf u Zelîhâ" şerhinde genellikle önce Farsça beytin Türkçe tercümesini vermiş, sonrasında ise uygun gördüğü takdirde izahatta bulunmuştur, ancak bazı durumlarda önce birtakım malumatlar verip daha sonra beyti tercüme ettiği de görülmektedir.

Ör: Çü dünân cuğd-ı in vîrâne geştî: *Cuğd* zamm-ı cîm ve sükûn-ı ğayn-ı mu'ceme ile şol kuşdur ki Türkî dilinde ügi dirler. Gündüz gizlenüp gice zâhir olmada ve hâlî yirlerde olmada ve şumluğla meşhûr olmada baykuşa müşâbihdir ammâ cüââede tefâvütleri fâhişdir, ya'nî dün u deniler gibi bu vîrâneniñ cuğdı olduñ. (E 6a/ S 4a)

2) Şarih geleneksel şerh anlayışına uygun olarak metnin ilgili gerekli bilgileri okuyucuya vermiştir; ancak anlaşılmayacağını düşündüğü yerlerde şerhini bu bilgilerle sınırlı tutmamış, mananın anlaşılmasına yardımcı olabilecek gerekli malumatı ve şahsi yorumlarını da şerh metnine ilave etmiştir.

Ör: Çihilrâ sâht şaştı-ı ü dü pencâh: Kırkı anıñ altmışı iki elli eyledi. Hesâb-ı ebcedle mîm kırkıdır. Sîn altmışdır. Nûn ellidir. Çihilden murâd halka-i mâhdır ki şakq olmazdan evvel mîm şeklinde idi. Altmışdan murâd sebbâbeniñ sînidir ki ol lafzıñ evvel harfidir ve bunda işâret vardır ki aya işâret mübârek barmağınñ uciyla olmuşdur. İki elliden murâd mâh şakq olup iki nûn şeklinde oldığıdır ve bunda nükte oldur ki altmış kırka zamm olunca iki elli olur. Güyâ sebbâbe sîniyle mîm-i halka-i mâhiñ ictimâ'ından iki pencâh huşûla geldi. Hezârân âferin ber-fikr-i Câmî. (E 12a/ S 8b)

Ayrıca şarih, Câmî'nin bir muammasına çözüm yolu göstermiş ve açıklamanın sonuna Farsça manzum bir parça eklemiştir.

Ör: Be-ta'rîf-i 'Arab bādâ mu'arref: 'Arabıñ ta'rîfiyle de mu'arref olsun, ya'nî anıñ mübârek nâmı 'Acemde meşhûr olduğu gibi 'Arabda dağı meşhûr olsun. Beytde nükte oldur ki şehzâdeniñ nâmı muzaffer Hüseyn dir, iħrâcîñ tarîkı oldur ki. *Derd* ki ma'nası ağrı ve şızı ve burıdır. 'Arabîsi dâ'dır, elif-i memdüde ile. Keâret-i isti'mâl ile hemze sâkıt olup dâ kalmışdır. Meydân lafzından dâ lafzı tarh olunca meyn kalur. *Tās-ı tehî*den murâd tās lafzından elifi iskâtdır, tās kalur. Feraħ lafzı tās lafzınıñ miyânına vaz' olunca tafarħas olur. Tās-ı tehî feraħ ile tölü olmağdan murâd budur. Pes meydân ki derdden hâlî olup meyn kalmışdı. Tafarħas lafzını meyn lafzındaki mîm ile yâniñ miyânına vaz' idince muţafferr Hüseyn olur. Beyt-i âtıdeki zerrin kadehden noktaya işâret vardır. Pes ol noktayı taya vaz' idince zâ olup muzaffer Hüseyn olur. Beyt:

هزاران آفرین بر ذهن جامی

معنا یافت از وضعش تمامی

خدایا عفو کن او را و ما را

ز خامه گر جهد حرفی خطارا

Hezârân âferin ber-zîhn-i Câmî

Mu'ammâ yâft ez-vaz'eş tamâmî

Hudâyâ 'afv kün urâ vü mārâ

Zi-hâme ger cehed ħarfî ħaţârâ (E 25b/ S 18a)

3) Şarihin bazen metnin aslına bağlı kalmaya çalışarak kelime kelime tercüme yaptığı görülmektedir. Şarihin bu tutumu onun tercüme ile şerh arasında kararsız kaldığını gösterebileceği gibi beytin izah edilecek bir yönü olmadığını düşünerek yaptığı bilinçli bir tercih olarak da yorumlanabilir.

Ör: Ne rüy-ı ânki der-zindân küned rüy: Ne o yüz ki zindâna yüz ide. (S 128b)

Ör: Merâ dîvâreş ez-ğam püşt biş'kest: Ol zindâniñ dîvârî ğamdan benim arķamı oķutdı. (S 129b)

4) Metni şerh ederken kelimelerin cümle içindeki kullanımına ve görevlerine dikkat eden şarih, kelimelerin farklı anlamları hakkında bilgi verdikten sonra metnin anlam bütünlüğüne uygun olan mananın hangisi olduğunu belirtmeyi de ihmal etmemiştir.

Ör: *Üfted* fi'l-i mâzîdir. 'Arabîde vaķ'a gibi iki ma'nâda müsta'meldir. Biri düşmek, sukûţ ma'nâsına, biri de bir şeyiñ keynûnetinden 'ibâret dir. Türkîde de müsta'meldir. Meâelâ böyle vâķi' oldı dirler. Bunda ikinci ma'nâ murâddır, ya'nî eger ħ'âce 'Ubeydu'l-lâh kabûl eyleye. (E 21a/ S 14b)

5) Şarih şerhini yaparken başka nüshaları da kontrol etmiştir. Nüshalar arasındaki kelime, mısra ve beyit farklılıklarına değinirken anlamlarıyla ilgili izahta bulunmayı ihmal etmemiş ve bazı durumlarda da hangi anlamın daha uygun olduğunu belirtmiştir.

Ör: Semen-ruhsâregân simîn-cebînân: Semen yañaqlılar gümüş alınılılar. Ba'zı nüshada cebînân yerine *sürinân* vâki' olmuş, ya'nî sağrıları gümüş ammâ bu lafzın çendân münâsebeti yokdur. (E 135b/ S 94b)

6) Şarihin kelimelerin lûgat anlamlarını verirken çeşitli kaynaklardan yararlandığı şerhteki birtakım ibarelerden anlaşılmalıdır.

Ör: *Dest-endâz* iştilâhda zulm demekdir. *Lûgat-i Sünbül-zâdede* mezkûrdur. (E 37a/ S 26a)

Ör: *Cilve* lûgat-i 'Arabda gelin yüzini âşikâre kılmak, ya'nî ere varacak kız ve gelin tonanur ve düğün halkına kendüni yüzi açık seyr itdürür. Anıñ ol vaz'ına cilve dirler. (E 43a/ S 31a)

7) Şarih daha önce verdiği bir bilgiyi tekrar etmekten kaçındığı noktalarda malumatın daha önce verildiğini ifade ederek sözü uzatmamayı tercih etmiştir.

Ör: Cihân halkı içinde uğrnlık ile beni bed-nâm ve rüsvây eyledi. Nitekim bunuñ tafşili sebkat itdi. (E 126b/ S 88b)

8) Şarihin, bazen de daha önce verdiği bir bilgiyi daha sonra birkaç kez yinelediği durumlar söz konusudur ki bu bir şerh kusuru sayılabilir.

Ör: *Hatt* maħbûblarıñ şaķal yerinde ķarınca ayağı gibi ũrperen mũlardır. (E 34b/ S 24b)

Hatt maħbûblarıñ şaķal yerinde ķarınca ayağı gibi ũrperen mũlardır. (E 26b/ S 18b)

9) Şerh metinlerinde çok sık kullanılan kalıplaşmış geçiş cümlelerine şarih de konunun akışına uygun devam etmek için yer verir.

Ör: Heme der-bend pindârim mände: Nâzım-ı merħûm ma'rifet beyânına şürü' idüp buyurur ki: Cümlemiz zann eylemek bendinde ķalmışuz. (E 47a/ S 33b)

10) Şarihin şerh metodunu oluşturan ana unsurlardan biri de metin içerisinde uygun gördüğü durumlarda çeşitli iktibaslar yapmasıdır. Bu iktibaslar ayet-i kerime, hadis-i şerif, kelim-i kibar ve manzum parçalardan oluşmaktadır.

Ör: Çü şüd teds-i İdris âsmânî: Çünki İdrisiñ teds-i âsmânî oldu, ya'nî çünki semâya şu'ud eyledi. Nitekim Bâr-ı Ĥudâ buyurmuşdur: {وَرَفَعْنَا مَكَانًا عَلِيًّا} (E 35a/ S 25a)

Ör: Besî bihter zi-rũy-ı ũst ĥũyeş: Anıñ yüzinden ĥuyı ziyâde eyũrekdir. Nitekim ĥadîâ-i şerîfde vârid olmuşdur. {اطلبوا الخير عند احسان الوجوه} (S 121a)

Ör: Kezâlik 'aşķ-ı mecâzîsiz 'aşķ-ı ĥaķîķiye de ulaşmak olmaz. Nitekim buyurulmuşdur: *El-mecâzũ ķanķaratũ'l-ĥaķîķa*. (E 30a/ S 21a)

4. ŞERHİN MUHTEVASINA DAİR HUSUSLAR

Klasik şerh anlayışının en temel özelliklerinden biri metnin dil ve anlam yönünden anlaşılabilirliğinin sağlanmasıdır. *Yûsuf u Zelîhâ* şerhinde şarih, mananın daha anlaşılabilir hale gelmesi için gramerle ilgili birtakım izahlarda bulunmuştur. Dönemin şerh anlayışına uygun bir şekilde kelime ve cümlelerin gramer özelliklerine değinen Hâcibî, yer yer kelime ve ekleri gramer açısından tahlil etmiş, kelime ve cümlelerin türü hakkında da bilgiler vermiştir.

Ör: Cümle-i du'âiyye: Emir kipinin olumlu ve olumsuz kullanımı.

Yañađı leţâfetde nâz ile besle. Mışrâ'-ı âânî cümle-i du'âiyyedir. (E 123a/ S 86b)

Ör: Edât-ı şart: Şart edati. Şart cümlesinde cümleye şart anlamını katar.

Bedînsân bũd tâ mî-ĥ'âst kâreş: Yûsuf 'aleyhi's-selâmıñ kârı bu ũslũbla idi ne isterse. *Tâ* bunda şart içündür. (E 117b/ S 83a)

Ör: Ķalb: Gramerde, bir kelimedeki bazı harflerin yer değiştirmesi hadisesi.

Ör: *Bedũ* aşlında be-ũdur ki hemze dâla ķalb olmuşdur. (E 7b/ S 5b)

Eserin muhtevasına yönelik dikkatleri çeken bir özellik de şarihin metinde geçen Arapça ve Farsça kelimelerin anlamlarını verirken farklı lügatlerden yararlanarak kelimelerin değişik manalarına değinmesi ve bu manalardan kullanıldığı yere göre en uygun olanını seçmeye itina göstermiş olmasıdır.

Ör: *Derd* ki ma'nası agrı ve sızı ve burıdır. 'Arabîsi dâ'dır, elif-i memdüde ile. Keâret-i isti'mâl ile hemze sâkıt olup dâ kalmıştır. (E 25a/ S 18a)

Ör: *Feyz* lügatde ırmağ taşup iki kenârını kaplamağa dirler ammâ iştilâhda bir kese bir iyilik gelmege dirler. (E 21a/ S 15a - S 133b)

Ör: *Ceng* luğat-i Fariside kuş kaynağı ve yırtıcı cânvar pençesine itlâk itmişlerdir. (E 15b/ S 11a)

Hâcibî eserinde kelime şerhi hususunda esas olarak Arapça-Farsça kelimeleri almıştır; ancak 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başlarında yazılmış olan ve geçiş dönemi özelliğini taşıyan bu metinde, şarihin Arapça-Farsça kelimelere verdiği Türkçe karşılıklar dönemin Türkçe söz varlığı hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Metni şerh ederken şarihin kullandığı Türkçe kelimelerin bazıları bugünkü kullanımlarına çok yakınken, bazıları ise günümüzde kullanılmayan ancak 18.-19. yüzyıllarda ve öncesinde kullanılan kelimelerdir.

Ör: Bağırdağ: Beşik bağı.

Kimât kesr-i kâfla yürek, ya'nî şol nesne ki anıñla beşikde oğlanı bağlarlar, ba'zı yirlerde *bağırdağı* dirler. (E 51b/ S 36b)

Ör: Elegimşagmal: Gökkuşağı.

Bayrâm ayına kavs u kuzah düzdi, ya'nî *elegimşagmal* gibi lañif eyledi. Hâşılı kaçşarına kâr çeküp ebem çurşağı gibi muğavves ve mülevven eyledi. (E 142a/ S 98b)

Ör: Imızgan-: Uyuklamak, azıcık uyumak.

Anıñ şüret görücü gözi uykuğa *imızganmış* idi, ya'nî çeşm-i zâhiri uyumuş idi. (E 45a/ S 32a)

Şarihin eser içerisinde uygun gördüğü yerlerde klasik şiirin hayal dünyasına ait bazı geleneksel kullanımlara, felekler, seyyareler, burçlarla ilgili çeşitli bilgilere, içinde yaşadığı toplumun adet, gelenek, görenek, inanış ve gündelik yaşantısına ve tarihî şahsiyetler hakkında birtakım malumatlara yer verdiği görülmektedir. Dönemin günlük yaşantısı, o dönem insanların kâinata bakış açısı ve kültürel yapısı hakkında bilgi sahibi olmamıza yarayan bu bilgiler Osmanlı kültür araştırmaları için de fayda sağlayabilecek türdendir.

Ör: *Nergis* şol çiçekdir ki ortasında bir kadeh vardır ve kadehiñ etrâfında dibinden çıkmış akçeye beñzer altı beyâz çiçegi var. Gözi şu'arâ aña teşbîh iderler, teşbîh-i kinâye tarîkıyla. 'Arap nercis dir, Rûmda zerrîn-kadeh dirler. (E 18a/ S 12b)

Ör: Şu'arâ mañâbîb cinsiniñ dehânını mîme ve nigîne ve hâteme teşbîh iderler. Zirâ dehânda hürdelik ve müdevverlik mu'teberdir. Dehâna hod-şîrînlilik lâzım oldığıyçün mezkûrları şîrînlilikle cem' iderler. (E 40a/ S 28b)

Ör: *Sühâ* zamm-ı sîn ile şol hafî yıldızdır, Benât-ı Na's-ı Kübrâdan ki halk hiddet-i başarıların anıñla imtiñân iderler. Nitekim meâelde zîkr olunur: Urîha's-Sühâ ve terâni'l-kamer, ya'nî ben aña Sühâyı gösteririm ol baña Kameri gösterir ve ma'-hâzâ rivâyet olunur ki büyüklüğü yer kadar yedir. El-ilmü 'inda'l-lâhi te'âlâ. (E 99a/ S 71b)

Ör: Uyku hücumı çubuk üzerine tavulcınıñ elini bağlamış idi. Nitekim selâtin-i 'Acemde giceler âülâ-i ahîre dek tavul döğüp andan şoñra ferâgat idüp uyurlar idi. (E 44b/ S 32a)

Ör: Ki Hindünuñ kârı 'aksine olur, ya'nî Zelîhânıñ gözleri bu âyini meger Hindistândan ahz eylemiş idi ki anlarıñ âyini 'aksinedir. Eyyâm-ı sürürda siyeh-püş olup eyyâm-ı muşibetde sepîd-püş olurlardı. (S 140b)

Şerhinde gramer terimleri, söz varlığı ve kitabi bilgiler hakkında önemli bilgiler sunan şarihin vezin ve kafiyeyle ilgili malumatlara pek yer vermediği görülmektedir. Hâcibî vezin ve kafiye için kelime okumalarındaki düzeltmelere kısaca değinmiş, sık rastlanmamakla beraber uygun gördüğü yerlerde de söz sanatlarıyla ilgili değerlendirmeler yapmıştır.

Ör: Çü ber-şarf-ı çemen ber-gonce-bârân: Çemen tarafında gonce üzerine yağmur dökülür gibi. *Tarf* zarûret-i şî'r için sükün-ı râ ile okunur. (E 76b/ S 55b)

Ör: Zi-cân ârâm bü'r'bâyed zi-dil hüş: Cândan qarârı çapar göñülden hüşü. Vezn için *bü'r'bâyed* lafzınıñ râsi sâkin okunur. (E 104b/ S 75a)

Ör: Ber-ü şüd hemçü hurrem gülsitân haş: Anîñ üzerine hûb-ı gülistân gibi hoş oldu. Haş, âteş lafzına ri'âyeten fetḥ-i hâ ile okunur. (E 11a/ S 8a)

Ör: Ki hem mâhest ez-ü şermende hem har: Ki hem ay ondan utancıdır, hem gün. *Yâ Rab* lafzı iştilâhda 'acabâ dimerdir. *Har* lafzı böyle maḳâmlarda fetḥ-i hâ ile okunur ḳâfiyeye ri'âyet için. (E 98b/ S 71b)

Metinde bahsi geçen edebî sanatlar ihâm, irsâl-i mesel, istiare, istifham, kinaye, leff ü neşr, mecaz, mübalağa, sual ü cevab, telmih ve teşbihtir.

Ör: Anîñ vefâ dâmeni sebebiyle Zühre sâzını urdı. Zîrâ Zühre sâzende-i eflâkdir. Beytde isti'âre vardır. Zîrâ Zühre yıldızını bir sâz çalar 'âşıka teşbîh ve ḥâzret-i peygamberi anîñ ma'sûḳına teşbîh ve felek-i Zühreye 'urucını vefâ dâmenine teşbîh itmekle isti'âre-i mekniyye ider. (E 15b/ S 11a)

Ör: Ḳumrınıñ qû qû diyüp ötmesi istifhâm-ı inkârî ṭarıḳıyla râḫatlık nerede nerede, ya'nî yokdur, yokdur dimerdir. (S 164a)

Ör: Bütân u bütgerân u büt-perestân: Bütler ve büt yapıcılar ve büte ṭapıcılar. Bu üç lafzıñ her biri muḳâbilinde leff ü neşr tertibi üzere birer beyt zıkr idüp buyurur ki. (S 146b)

SONUÇ

Hâcibî'nin "*Şerh-i Yûsuf u Zelîhâ'sı*" ana metninin İnan edebiyatının son mümessili kabul edilen Mevlânâ Abdurrahman Nuriddin Câmî'nin (Ö. 898/1492) Klasik Türk edebiyatında pek çok eseri doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen Yûsuf u Zelîhâ mesnevisi olması ve mesnevinin gençliğinde iyi bir tahsil görmüş Divan edebiyatı şairi Hâcibî tarafından şerh edilmesi hasebiyle büyük bir ehemmiyete sahiptir. Şarih, şerhi esnasında klasik metin şerhi anlayışına uygun olarak ilk önce beyitlerin tercümesini yapmış; daha sonra Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin sözlük anlamları, gramer özellikleri, bu kelime ve terkiplerin birbiriyle olan anlam ilişkisi ve metne kazandırdığı yeni manalar üzerinde durmuştur. Hâcibî kelimelerin sözlük anlamlarını verirken çeşitli lügatlerden yararlanmış, bu lügatlerdeki değişik manalardan en uygun olanını seçmeye itina göstermiştir. Beyitlerin tercümesini yapan ve gerekli bilgileri okuyucuya sunan şarih, anlaşılmayacağını düşündüğü durumlarda şerh metnine şahsi yorumlarını eklemiş; ifadelerini ayetlere, hadislere ve farklı dillerdeki manzum parçalara yaptığı iktibaslarla desteklemiştir. Hâcibî zaman zaman o dönem insanının evrene bakışı, inançları, değerleri, gelenek, göreneklere ve o dönemin sosyal ve kültürel yapısı hakkında çeşitli malumatlar vererek şerhini zenginleştirmiştir.

Klasik şerhler bünyesinde barındırdığı önemli bilgilerle günümüz çalışmalarını büyük ölçüde etkileyecek eserlerdir. Çalışma konusu olarak belirlediğimiz *Şerh-i Yûsuf u Zelîhâ* metni de gerek imla hususiyetleri ve söz varlığıyla gerekse de muhtevasında bulundurduğu kitabî bilgilerle Klasik Türk edebiyatı metin şerhi araştırmalarına ve Osmanlı kültürü üzerine yapılan çalışmalara yardımcı olacak niteliktedir.

KAYNAKÇA

Aktan, Ali, A. Yuvalı, M. Hülagü (1996). *Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî*, İstanbul: Sebil Yay.

Aktaş, Hasan (2006). *Abdurrahman Gubârî Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Ceylan, Ömür (2010). "Şerh (Türk Edebiyatı)". *İslam Ansiklopedisi*. C. 38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 565-568.

Demir, Recep (2006). *Hatâyî-i Tebrizî ve Molla Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîleri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Fidan, Ahmet (hzl.) (2005). *Mehmed Nusret, Tarihçe-i Erzurum*. İstanbul: Dergâh Yay.

Hâcibî. *Şerh-i Yûsuf u Zelîhâ*. Süleymaniye Kütüphanesi. Esad Efendi Kitaplığı. No. 2829.

Hâcibî. *Şerh-i Yûsuf u Zelîhâ*. Tek-Esin Vakfı Dr. Emel Esin Kütüphanesi. No. 596.

Hayber, Abdülkadir (hzl.) (2004). *Mehmet Bahaettin Toven, Yeni Türkçe Lügat*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

- Kartal, Ahmet (2003). "Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı ile Hamdullâh Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sının Mukayesesi". *Diriözler Armağanı*, ed. M. Fatih Köksal ve Ahmet Naci Baykoca. Ankara. 93-139.
- Kırca, Celal (1989). "Ahsenü'l-Kasas". *İslam Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 178.
- Kırkılıç, Ahmet, Y. Sancak (hzl.) (2009). *Ahterî Mustafa Efendi, Ahterî-i Kebir*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Kurnaz, Cemal, M. Tatçı (2001). *Mehmet Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî*. Ankara: Bizim Büro Yay.
- Levend, Ağâh Sırrı (1967). "Divan Edebiyatında Hikâye", *TDAY-Belleten* Ankara. 71-117.
- Mengi, Mine (2000). "Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine". *Divan Şiiri Yazıları*. Ankara: Akçağ Yay. 72-80.
- Muallim Nâci (2006). *Lûgat-ı Nâci*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Nurdoğan, Muhammed (1999). "Metin Şerhi Üzerine". *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*. ed. Mehmet Kalpaklı. İstanbul: Yapı Kredi Yay. 422-427.
- Oğraş, Rıza (hzl.) (2001). *Es'ad Mehmet Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u*. Burdur.
- Redhouse, Sir James W. (2009). *Turkish and English Lexion New Edition*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Seratlı, Tahir Galip (hzl.) (2006). *Giritli Sırrı Paşa, Güzel İnsan: Yusuf, Yusuf Suresi Tefsiri*. İstanbul: Elest Yay.
- Settârî, Celal (2014). *Züleyha'nın Aşk Derdi*. çev. Mehmet Kanar. İstanbul: Şule Yay.
- Şanlı, İsmet (2010). "Molla Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sının Bilinmeyen İki Türkçe Şerhi", *Turkish Studies*, Volume 5/1, Winter. 1328-1345. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/999564323_60%C5%9Fanl%C4%B1ismet.pdf [erişim tarihi: 05.07.2017]
- Şensoy, Sedat (2010). "Şerh". *İslam Ansiklopedisi*. C. 38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 555-558.
- Toparlı, Recep, B. Eyöve Yılmaz, Y. Yılmaz (hzl.) (2009). James W. Redhouse, *Müntahabât-ı Lûgat-ı Osmâniyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Türkdoğan, Melike Gökcan (2008). *Klasik Türk Edebiyatında Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîleri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Yazar, Sadık (2011). *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Yılmaz, Ozan (2012). *Gülistan Şerhi (Sûdî-i Bosnevî)*. İstanbul: Çamlıca Yay.